

Hvad vil det sige at være præst?

En kvalitativ undersøgelse af danske folkekirkepræsters syn på embede og arbejde

Resumé:

1. Undersøgelsens baggrund og formål

Præsteprofilen har i de senere år undergået en række forandringer. Den klassiske sognepræst, der som generalist varetager alle pastorale opgaver inden for sognets grænser, er i dag suppleret med andre måder at være præst på. Antallet af funktionspræster, som betjener særlige grupper, er i stærk stigning, og det samme gælder etableringen af samarbejdende teams, der i fællesskab løser opgaver på tværs af sognegrænser.

På denne baggrund iværksatte Den danske Præsteforening og Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter (FUV) i 2015 en kvalitativ empirisk undersøgelse, som havde til formål at tilvejebringe viden om, hvad det set fra præsternes side vil sige at være præst i dag på tværs af forskelle i opgaver og funktioner. Set i et videre perspektiv var sigtet desuden at definere en mulig fælles kerne i arbejdet, som kunne danne grundlag for at drøfte implikationer for en nutidig, empirisk funderet teologi om embedet, som svarer til den faktiske mangfoldighed der kendetegner præstearbejdet i dag.

2. Organisering af undersøgelsen

Undersøgelsen blev gennemført i tidsrummet september 2015-maj 2016 af teologisk vidensmedarbejder Kirsten Donskov Felter og fulgt af en styregruppe med deltagelse af Per Bucholdt Andreasen og Eva Tøjner Götke fra Den danske Præsteforening, og Birgitte Graakjær Hjort fra FUV.

3. Undersøgelsesdesign

Som egnet metode til at få indsigt i, hvordan danske præster opfatter embedet og arbejdet, valgte styregruppen det kvalitative forskningsinterview, som er særligt egnet, når det gælder om at få dybtgående viden om et givet emne. Antallet af informanter blev sat til 25, som var det højeste, man fandt det muligt at håndtere inden for projektrammen på 6 måneder. Med henblik på at få størst mulig variation i gruppen af informanter blev der defineret forskellige kriterier, som dels afspejlede præstegruppens objektive sammensætning i forhold til køn, alder, stillingstype (sognepræst, funktionspræst), ansættelsessted (land/by) og geografi, og dels afspejlede bredden i kirkelig og teologisk profil.

Udvælgelsen fandt sted via henvendelse til en række af præsteforeningens tillidsrepræsentanter, som blev bedt om at komme med forslag til præster, der tilsammen dækkede bredden i præsteprofilen i deres område. Ud fra forslagene udvalgte undersøgeren præster svarende til de valgte kriterier, og disse blev kontaktet med information om projektet og forespørgsel om medvirken. Interviewene fandt sted i november og december 2015, blev optaget på diktafon og transskriberet, efterfølgende kodet ved hjælp af analyseprogrammet NVivo og gengivet i anonymiseret form.

4. Rapportens opbygning

I rapporten, der udkommer den 14. juni, præsenteres undersøgelsens resultater dels i form af en række individuelle portrætter af informanterne, dels i form af tværgående læsninger af interviewene, som dokumenterer informanternes opfattelse af fire gennemgående temaer:

- Opgaverne: Hvilke opgaver bruger informanterne mest tid på? Hvilke opgaver opfatter de som de vigtigste og mest meningsfulde? Hvad forbinder de med forkyndelse?
- Rammerne: Hvordan ser informanterne samarbejde med kolleger og menighedsråd? Hvilke hindringer oplever de i forhold til, hvad de gerne vil? Hvilket udtryk beskriver bedst deres syn på arbejdet: 8-16 eller 24/7?
- Værdierne og fremtiden: Hvad er ifølge informanterne det bedste og det værste ved arbejdet som præst? Har de gjort sig overvejelser om at stoppe? Og hvad kendetegner efter deres mening en god præst?
- Grundlaget: Hvad er ifølge informanterne det særlige, præsten kan? Hvordan ser de på begreberne kald og embede, personligt og teologisk?

4.1 Opgaverne

Interviewene dokumenterer ikke overraskende forskelle i tidsforbrug, der skyldes objektive forhold som sognets størrelse og stillingens type. Men interviewene peger også på forskelle i informanternes prioriteringer, som kan henføres til deres opfattelse af, hvad der er de vigtigste opgaver. Her træder særligt gudstjenester og begravelser frem som enkeltopgaver, der anses for særligt vigtige, hvilket synes at afspejle de kirkelige handlingers betydning for kontakten mellem folkekirken og medlemmerne. Herudover omtales mere bredt opgaven at sænke tærsklen til kirken, hvilket kan ses som udtryk for en bevidsthed om præsten som repræsentant for folkekirken, hvor den oplevede kvalitet i mødet bliver afgørende for medlemmernes fortsatte relation til kirken.

På spørgsmålet om, hvad informanterne finder mest meningsfuldt i arbejdet som præst er det gennemgående at oplevelsen af meningsfuldhed er knyttet til oplevelsen af som præst at bidrage med noget betydningsfuldt i den konkrete situation, og at opgaven som forkynder eller formidler af et særligt indhold er en vigtig del af informanternes selvforståelse. Forkyndelse kan i denne sammenhæng dels forbindes med kognitiv kommunikation af et bibelsk betydningsindhold, særligt i forbindelse med prædikenen og taler ved kirkelige handlinger, andagter, samtaler og eventuelt undervisning. Forkyndelse kan imidlertid også forstås bredere som noget, der er indlejret i kirkens kulturelle praksis og samværsformer eller som noget, der er knyttet til præstens person og selve det mellem menneskelige møde i samtalen og den konkrete situation. Ved siden af eller over en opfattelse af forkyndelse som det talte ord i præstens mund, ses forkyndelse her som indlejret i selve det lyttende nærvær og relationen mellem præsten og det konkrete menneske.

4.2 Rammerne

Med hensyn til samarbejde er der ifølge interviewene hovedsageligt tale om arbejdsdeling, dvs. den ligelige fordeling af opgaver mellem kolleger og gensidig afløsning i forbindelse med ferie og fridage. Samarbejdet kan også indebære en vis form for funktionsdeling baseret på interesse eller på særlige kompetencer. Overordnet set vidner interviewene imidlertid om den strukturelle ensomhed, der dels ligger i ansættelsen, dels i opgavernes karakter, og som kommer til udtryk i en høj grad af selvstændighed både i forhold til kolleger og menighedsråd. I det omfang, informanterne efterlyser

mere samarbejde, er det i højere grad mulighed for sparring og aflastning, der efterlyses, end fælles opgaveløsning.

Synet på arbejdets karakter kommer i materialet til udtryk i forbindelse med de tidsmæssige rammer, der slagordsagtigt beskrives med udtrykkene 8-16, henholdsvis 24/7. Interviewene understreger stærkt en forståelse af præstearbejdet som en livsform, hvor der ikke skelnes skarpt mellem arbejde og fritid; dels af praktiske årsager og umuligheden af at skelne mellem funktionen som præst og det personlige livsgrundlag, dels mere principielt ud fra et syn på præstens forpligtelse til at rykke ud, når han eller hun bliver kaldt på i sin egenskab af forkynder eller sjælesørger.

Som modvægt til livsformsdimensionen peger materialet også på de forskellige strategier, præsterne benytter sig af for at håndtere det grænseløse arbejde, enten via personlig planlægning, spontan udnyttelse af frihedsmuligheder eller kollegiale aflastningsordninger. Men interviewene fremhæver også det vilkår, at præsten i andres øjne altid er præst, når han eller hun færdes blandt mennesker, og forventes at opføre sig som sådan. Tilsammen udtrykker det, at det at være præst er mere end et arbejde; det er ikke noget, man laver, men noget, man er.

4.3 Værdier og fremtid

De ting, der tillægges værdi i arbejdet er især det meningsfulde møde med mennesker; friheden til selvstændigt at prioritere og tilrettelægge arbejdsopgaverne uden indblanding fra andre, og bredden og alsidigheden i arbejdet. Som en særlig værdi understreges også betydningen af at kunne præge udførelsen af opgaverne med sit autentiske professionelle udtryk, som sætter en begrænsning for samarbejdet med andre. På negativsiden tæller praktiske problemer med at forene arbejde og familie, frustrationer over aldrig at være færdig, og over forventninger, der ikke stemmer overens med informanternes egne prioriteringer.

Når det gælder fremtiden understreges en stærk dedikation til arbejdet. Samtidig peger interviewene på betydningen af menighedsrådets opbakning, og på, hvordan samklang mellem præstens intention og rådets prioriteringer er en af de afgørende faktorer for lysten til at fortsætte som præst.

4.4 Grundlaget

Spørgsmålet om præstens faglighed kommer i interviewene til udtryk i informanternes udsagn om, hvad der efter deres mening er det særlige, som præsten kan. I samklang med vægtlægningen på forkyndelse som formidling af kognitivt indhold fremhæves præstens teologisk-faglige kompetence, som kommer til udtryk gennem evnen til at omsætte det bibelske indhold til en nutidig sammenhæng, særligt i prædikenen, men også i form af eksistenstolkning i forbindelse med f.eks. begravelsestalen.

Et andet blik på præstens særlige kunnen eller faglighed er den praktiske, professionelle kompetence, der kommer til udtryk i ritualforvaltningen, hvor præsten optræder som den, der er i stand til at iscenesætte eksistentielle grænsesituationer. En tredje opfattelse kommer til udtryk når der peges på præstens symbolske kompetence som repræsentant for en modkultur til det omgivende præstationsorienterede samfund gennem en bevidst ikke-resultatorienteret tilstedeværelse. Et andet aspekt af præstens symbolske kompetence er funktionen som repræsentant for den religiøse dimension og som mulig identifikationsfigur. Og endelig tales der om det særlige ved præsten som en form for relationel kompetence, der kommer til udtryk gennem evnen til at gestalte et ligeværdigt nærvær i situationen.

Når det gælder synet på kald og embede udgør interviewene et komplekst materiale, hvor forskellige forståelser og lag af betydninger interagerer med hinanden. Embedet kan ses som en praktisk ansættelsesmæssig ramme om arbejdet, konkretiseret gennem tjenestebolig og sognet som arbejdsmæssig ramme, eller de forpligtelser, der ligger i ansættelsen som tjenestemand. Mere abstrakt kan ordet embede bruges til at betegne de forud definerede funktioner, man som præst går ind i på et sted, eller kollegialiteten i udførelsen af de forskellige opgaver: at man som enkeltperson ikke skal kunne alting.

Når det gælder ordet kald kan dette tolkes som udtryk for den formelle kaldelse til at udføre bestemte funktioner i sognet. En anden tolkning af det ude fra kommende kald understreger det situationelle: en erfaring af at blive kaldt på af konkrete mennesker, der har brug for det, som præsten kommer med. Ordet kald kan imidlertid også henvise til en indre, subjektiv overbevisning, enten i form af en egentlig religiøs oplevelse af at være kaldet af Gud, eller mere eksistentielt som et udtryk for en oplevelse af mening med det, man gør, eller et personligt drive i forhold til folkekirkenes retning. Endelig kan kaldes tolkes i sammenhæng med det lutherske begreb om kald og stand, som understregning af præstens almindelighed og det at være præst som principielt ligestillet med andre former for arbejde.

5. Brændpunkter i synet på embedet og arbejdet

Undersøgelsens centrale fund opsamles til slut i rapporten i en række "brændpunkter" som beskriver, hvilke forskellige forestillinger og perspektiver, der er på spil i interviewene i forhold til forståelsen af embedet og arbejdet.

5.1 Kerneydelsen

Spørgsmålet om, hvad der for informanterne udgør arbejdets kerneydelse, belyses i rapporten gennem udsagn om, hvilke opgaver, de bruger mest tid på, og hvilke de finder vigtigst og mest meningsfulde. Ud fra materialet tegner der sig et billede af to overordnede måder at anskue kerneydelsen på. Dels kan kerneydelsen opfattes som identisk med en konkret opgave, hvor især gudstjenesten og arbejdet med begravelser og bisættelser træder frem. Dels peger materialet på et mere overordnet perspektiv, som handler om, hvorvidt kerneydelsen består i at udføre de opgaver, der er defineret som pligtigt arbejde for en præst. Eller om den mere bredt også skal forstås som selve opgaven at inkarnere kirken på alle de arenaer, hvor præsten færdes, for på den måde at vedligeholde kontakten til folkekirkenes medlemmer i et sekulariseret og individualiseret samfund.

5.2 Synet på forkyndelse

Den overordnede perspektivforskel, der kommer til syne i materialet, befinder sig mellem et syn på forkyndelse som defineret ved et prægnant kognitivt indhold, der i princippet kan formidles uafhængigt af præstens person, og en tilsvarende principiel opfattelse af forkyndelse som indlejret i den mellem menneskelige relation. Det er imidlertid også karakteristisk, at der for hovedparten af informanterne er tale om et kontinuum mellem de to forståelser, hvor relationen og den personlige kontakt pragmatisk forudsættes som nødvendige faktorer for at skabe den tillid, der overhovedet gør forkyndelse mulig.

5.3 Præstens faglighed

Set i et overordnet perspektiv kan forskellene i synet på præstens særlighed identificeres som forskellige svar på spørgsmålet om, hvad der fagligt set legitimerer præstens virke. Heller ikke her synes der i interviewene at være tale om et enten-eller, men om et både-og, hvor akademisk faglighed, praktisk pastoral kompetence og menneskelig evne til at møde folk i øjenhøjde indgår. Dette kommer også til udtryk i informanternes definitioner af den gode præst, hvor egenskaber som nærvær og indfølelse, evne til at lytte, troværdighed og personlig integritet fremhæves og vidner om en høj grad af bevidsthed om kommunikationens betydning som grundvilkår for præstens arbejde.

5.4 Arbejdets karakter: 8-16 eller 24/7

Set i forhold til arbejdets tidsmæssige rammer består den væsentligste analytiske forskel mellem et syn på at være præst som et arbejde som alle andre, der principielt lader sig afgrænse og adskille fra ens øvrige liv, og på den anden side det at være præst som en livsform og en del af ens personlige identitet. Men som materialet peger på, er der heller ikke her tale om et enten-eller. Der er også i denne sammenhæng tale om, at de to perspektiver overlapper og interagerer med hinanden i den forstand, at 8-16 repræsenterer et forsøg på at styre det ustyrlige i arbejdet. I praksis betyder det at informanterne benytter sig af varierende strategier til at håndtere det vilkår, at det at være præst er uløseligt forbundet med ens person, både i andres øjne, og i den forventning, de har til sig selv om at være tilgængelig og til rådighed, samtidig med at de finder det vigtigt at tage hensyn til sig selv og eventuelt en familie.

5.5 Samarbejde og kollegialitet, autonomi og frihed

Når det gælder synet på samarbejde og kollegialitet stillet over for autonomi og frihed kan der analytisk sondres mellem en primært kollektiv orientering, som indebærer, at man som præst nedtoner det individuelle udtryk af hensyn til fælles fremtræden, og en primært individuel orientering, som indebærer, at man hellere giver afkald på fælles fremtræden af hensyn til det autentiske, individuelle udtryk. Med betoningen af det individuelle udtryk som uomstøtelig værdi og ønsket om flere muligheder for sparring peger materialet som helhed på en tredje vej, hvor ønsket om frihed ikke udelukker samarbejde, men sætter rammen for, hvad informanterne ser som realistisk og ønskeligt.

5.6 Kaldet og embedet

Når det gælder synet på kald og embede kan den væsentligste forskel i perspektiv identificeres som en forskel i synet på, hvad der konstituerer præstens legitimitet. Er det institutionen, hvilket kommer til udtryk i betoningen af embedet og kaldelsen fra et menighedsråd? Eller er det personen, hvilket i materialet kan udtrykkes gennem betoningen af subjektivt engagement? Eller er der heller ikke her tale om et entydigt enten-eller, men om et komplekst både-og, hvor institution og person interagerer med hinanden? De forhandlinger om betydningen af kald og embede, der løber gennem og på tværs af materialet kan ses som udtryk for denne problematik. Når embedet fremhæves, kan det netop ses som udtryk for modstand mod den personliggørelse, der forbindes med kaldsbegrebet. Modsat udtrykker andre informanter forbehold over for embedet som forbindes med statskirkelighed og en depersonalisering af autoriteten, i modsætning til kaldet, der i højere grad synes egnet til at rumme betydningen af præstens personlige involvering.

6. Konklusion

Interviewene udgør et stort og komplekst materiale som godtgør, hvordan præsterne udøver deres virke i spændingsfeltet mellem stillingens krav og deres personlige situation, prioriteringer og præferencer. Samtidig peger materialet på, hvad der for informanterne er på spil, når talen falder på præstens kerneydelse, forkyndelse, faglighed, samarbejde, arbejdets karakter og de tolkninger af arbejdet, der kommer til udtryk gennem begreberne kald og embede.

Den stærke betoning af begreber som nærvær og betydningen af at være til stede, kan dels ses som afspejling af den folkelige forventning til præsten, og dels som udtryk for, at disse værdier også indgår i informanternes forventning til sig selv. Heroverfor står betoningen af embedsinstitutionen, som det, der legitimerer præstens arbejde i sognet. Det er imidlertid gennemgående, at embedet som teologisk kategori spiller en mindre rolle i materialet, end man kunne forvente i betragtning af den vægt, begrebet tillægges i den dogmatiske og fagpolitiske diskurs. Heroverfor synes ordet kald i højere grad at fungere som resonansrum for informanternes egne teologiske overvejelser over, hvad det vil sige at være præst, og for refleksion over det komplekse samspil mellem institution og person, som kendetegner præstens arbejdsvirkelighed. Set i lys af projektets overordnede formål, som var at lægge op til en drøftelse af en nutidig empirisk embedsteologi, forekommer det dermed relevant at overveje, hvordan kaldet som teologisk kategori kan revitaliseres med henblik på at opfange og artikulere, hvad det vil sige at være præst i dag.

Interviewmaterialet dokumenterer den mangfoldighed, som både kendetegner præsters arbejdsvirkelighed og de måder, hvorpå de tolker og forstår, hvad det vil sige at være præst, og bidrager derigennem med væsentlige nuancer til det billede af præsten, der kan hentes ud af bekendelsesskrifter og organisationsanalyser. Med rapporten er der defineret en række brændpunkter, der vil være væsentlige for den videre teologiske refleksion over, hvad det vil sige at være præst i dag. En refleksion, som ikke bare finder sted på institutionsniveau i Den danske Præsteforening, på universiteterne og i folkekirkenes præsteuddannelse, men også i hverdagen på præstens kontor, ved menighedsrådsmødet, i Brugsen og alle andre steder, hvor præster færdes.

